

רס"ן הרב שלומי חזות, רב אוג' 143

קבורת ממצאים הנמצאים בזירת חלל

ראשי פרקים

- א. פתיחה
- ב. חובת קבורת הדם
- ג. אופן קבורת בגדים הספוגיים בדם
- ד. חבל שעליו נתלה
- ה. אופן קבורת חפץ שהרג
- ו. סיכום הלכה למעשה

א. פתיחה

במאמרי הקודם¹ דנתי לגבי קבורת הציוד הרפואי ששימש את הצוות כדי לפטל בחלל. במאמר זה ברצוני לדון מה דינם של "הממצאים" הנמצאים בזירה, כגון דם מהמת ובגדיו, דבר ששימש להתאבדות ח"ו, וכדומה.

לעיתים צוות הטיפול בחלל, ממוקד בטיפול בגופה ובאיברי המת, ועלול לבוא חלילה לכלל טעות בהלכות הנוגעות לקבורת שאר חפצים הנמצאים בזירת החלל. ראיתי בעיני צוותים, שלאחר שטיפלו בגופת הנפטר, השאירו בזירה בחוסר מודעות דברים החייבים בקבורה. אירוע זה דחף אותי לברר, לעסוק ולפרסם הלכות אלו.

ב. חובת קבורת הדם

דינו של הדם תלוי בשאלה מתי הוא יצא מן האדם, לפי החלוקה הבאה:

דם שיצא מחיים ופסק - אינו טעון קבורה לכולי עלמא.

דם שיצא מחיים סמוך למיתה ונמשך עד למיתה - לדעת החינוך בית יהודה² והחיים ביד³, יש חיוב לקברו, דחיישין שיש בו דם הנפש.

דם הנפש, דהיינו דם שיצא בשעת מיתה שזהו הדם שהנפש תלויה בו - לכולי עלמא טעון קבורה, מדרבנן.

1. פורסם בגליון זה תחת הכותרת חובת קבורת ציוד רפואי שיש עליו חלקי חלל".

2. סימן צה.

3. סימן קא.

דם שיצא לאחר מיתה - לדעת החינוך בית יהודה והחיים ביד, אינו טעון קבורה כלל, כי ברור שאין זה דם שהנפש תלויה בו. לדעת המהרש"ם⁴ ושבת הלוי⁵ טעון קבורה, היות וכל דם היוצא מן האדם הרי הוא כבשרו. גשר החיים⁶ כותב שאם הדם מפוזר אין חיוב קבורה, ורק אם יש רביעית דם במקום אחד טעון קבורה.

ולכן, כוחות הבאים לטפל באירועי מוות בלתי טבעי ויש דם במקום האסון, ואינם יודעים האם הדם יצא בשעת המיתה או לאחריה, כדי לצאת ידי כל השיטות אוספים כל טיפה כדי להביאה לקבורה יחד עם המת. אמנם, בשעת דחק גדולה כגון שדם מן המת נתפזר לאורך מסילת ברזל, או שהתפוצץ רק"מ, וכמעט בלתי אפשרי לאסוף את כל הדם, יש לסמוך על דעת גשר החיים ולאסוף רק אם יש רביעית דם במקום אחד.

לאור זאת, צוות המגיע למקום פיגוע שבו נפטר אדם, צריך לאסוף את כל הדם הנמצא בזירה שיכול להיות שיצא מהמת. ורק במקרה שהדם התפזר מאד, וכמעט ובלתי אפשרי לאוספו, אפשר להקל.

במקרה של פיגוע שבו האדם נפצע, פונה לבית החולים, ומת שעה קלה לאחר מכן בבית החולים, ובזירה הפיגוע נשאר דם שיצא ממנו. אף על פי שהדם שיצא לפני המוות, כיוון שלדעת החינוך בית יהודה והחיים ביד, דם שהתחילה לצאת מחיים ונמשכה יציאתו עד למיתה, יש לחשוש שמא הוא דם הנפש, על כן לכתחילה יש לאסוף את כל הדם מזירת הפיגוע. אמנם, במידה ומדובר על טיפות דם שקשה מאד לאסוף אותם בתנאי השטח, ניתן להקל לאסוף טיפות דם אלו עד מקום שיד העוסקים בכך מגעת.⁷

ג. אופן קבורת בגדים הספוגים בדם

לאחר שקבר נסתם, יש בעיה הלכתית לפותחו, כפי שכתב השו"ע⁸:

"אסור לפתוח הקבר אחר שנסתם הגולל, אפילו אם עוררים היורשים לפתחו כדי לבדוק אם הביא שתי שערות".

בפתחי תשובה⁹ הביא מחלוקת אחרונים, האם מותר לפתוח קבר במקרה שבו

4. סימן קסב.

5. חלק ה סימן קעט.

6. חלק א פרק יא.

7. מכיוון שלא ברור שמדובר על דם שהנפש יוצאה בו ורק חוששים שמא מעורב בזה דם שהנפש יוצאה בו, וכיוון שיתכן כי דם זה יצא מחיים שאינו חייב בקבורה כלל או אף לאחר מיתה ניתן לסמוך על השיטות שאינן מחייבות קבורה בדם שיצא לאחר מיתה, ובמיוחד שלרוב ככל השיטות קבורת דם היא מדרבנן.

8. סימן שסג סעיף ז.

9. שם ס"ק ז.

שכחו להלביש לבוש אחד מתכריכי המת.

שבט הלוי¹⁰ כתב, שהמחלוקת בין האחרונים היא רק לגבי תכריכי המת, אך כאשר קברו את המת ואחר כך מצאו איברים ממנו, פשוט שמותר לפתוח את הקבר בכדי לקבור איתו את איבריו¹¹.

הנוהג בחברה קדישא בארץ ישראל הוא, שכאשר נמצאים איברים אשר שיוכם למת הוא וודאי, פותחים את הקבר במינימום האפשרי, כגון פתיחת פלטה אחת בלבד כנגד רגלי המת, ודרך שם מכניסים את החלקים לקבר. כל זאת כאשר מדובר על איברים או רקמות שנמצאו לאחר קבורת המת¹².

לגבי דם מהמת שנמצא לאחר שנסתם הגולל, לדעת המהרש"ם¹³ צריכים לפתוח את קבר המת כדי להטמין בו את הדם (השייך לו בוודאות):

"הנה בדין פתיחת הקברים נלע"ד פשוט דודאי מותר לפתוח כיון שהוא לכבוד המת עצמו ולא גרע מדין לקברו בקבורת אבותיו".

גם לשיטתו, כאשר נתערבו דמים של כמה הרוגים זה בזה אין לפתוח את הקברים, אלא יש לטמון דמים אלו סמוך לקברי ההרוגים.

אולם, ב'שבט הלוי'¹⁴ נקט, שאין לפתוח את הקבר לצורך קבורת הדם¹⁵.

לגבי בגדים שיש עליהם דם, וכן שיער וציפורניים, האם צריך לקוברם דווקא עם המת עצמו, או שניתן לקוברם בנפרד, כתב החתם סופר¹⁶:

"לא ידעתי מה היה ההפסד אי היה נקבר בפני עצמו כלל בסמוך להם. ואפילו ברחוק מהם לא ידעתי קפידא כל כך בזה. ומשמע קצת דאפילו באברים שלמים אין קפידא כל כך".

אם כן, במידה וניתן לקבור עם הנפטר הרי שזה עדיף, אבל אם הגופה כבר נקברה

10. חלק ה סימן קעח.

11. עיין שו"ת תפארת צבי חלק או"ח סימן כז שאומר כי כאשר ראשו ורובו של המת נמצא הרי שיש חיוב קבורה על כל אבר ואבר מהמת ואף על חלקים קטנים ואף לדעת המשנה למלך שסובר כי חיוב קבורה הוא בראשו ורובו בכל זאת כאשר יש חיוב קבורה על ראשו ורובו ישנו חיוב קבורה אף על שאר האיברים. ועיין שו"ת יבי"א חלק ג יו"ד סימן כב.

12. שו"ת שבט הלוי חלק ה סימן קעט וכן הורה לנו הרב רוזיה

13. שו"ת מהרש"ם חלק ד סימן קיב.

14. חלק ה סימן קעט.

15. מכיוון שיש סתירה בדברי המהרש"ם נקט הרב וואזנר בשב ואל תעשה שלא לפתוח את הקבר אלא להניח את הבגדים הספוגים בדם מעל לפלטות.

16. אה"ע ח"ד סימן קלב.

ניתן לסמוך על ה"חתם סופר" ולהביא את הממצאים לקבורה במקום אחר.

למעשה, משתדלים שכל הממצאים הספוגים בדם יובאו לקבורה יחד עם המת בקברו, וכן כאשר יש סמרטוטים ספוגים בדם, קוברים אותם עם המת. אולם, אם המת כבר נקבר, אין פותחים את קברו לשם קבורת הדם עמו. המנהג בחברה קדישא בארץ ישראל הוא, לפתוח את החלק העליון של הקבר, ולהניח דם או בגדים הספוגים בדם מעל הפלטות, מבלי לפתוח את לוחות האבן המכסים את המת. כאשר קוברים מעל הפלטות שעל הקבר, יש להקפיד לכסותם בשלושה טפחים של עפר כדי שיהיו קבורים כראוי¹⁷.

אסור לכבס בגדי הרוג המוכתמים בדם מכיוון שיש חשש שבדם זה מעורב דם שהנפש יוצאה בו שחייב בקבורה, ולכן יש לקוברם עם ההרוג. במידה וכבסו בגדים אלו יש לקבור את תמצית הדם בקבר בו קבור המת¹⁸.

כאשר ניתן דם מהמת על בגדי המטפל בו, אם בעל הבגדים חס על בגדיו, חובה לכבסם היטב עד שלא יישאר בהם רושם דם ואת המים יש לשפוך לקברו¹⁹, או לגומא הסמוכה לקברו של המת, ובמידת הצורך ניתן לשפכם במקום אחר המוקצה לכך בבית הקברות. במקרה בו בעל הבגדים אינו חס על בגדיו יש להניח בגדים אלו בתוך ארונו של החלל, וכן המנהג²⁰.

דם שניתז על אפוד או על אלונקה וכדומה ולא ניתן לשפשפו ולכבסו, יש לחתוך את אותו חלק בו מצוי הדם ולקברו יחד עם ההרוג²¹, אלא אם כן ידוע בוודאות שדם זה יצא קודם המיתה שאז דם זה אינו חייב בקבורה. בדרך כלל אין אפשרות לדעת מתי הדם יצא, מכיוון שלא ברור בדיוק מתי שעת יציאת הנשמה ולכן יכול להיות כי דם זה הוא מרביעית דם שהנפש יוצאה בו שחייב בקבורה, ולכן יש לקבור כל דם מהמת. אף דם שיצא לאחר מיתה חייב בקבורה²².

17. תשובת הרב יעקב רוזיה.

18. עיין שו"ת שבט הלוי חלק ה סימן קעט, וחלק ט סימן רמט.

19. חכמת אדם כלל קנו סעיף י מכיוון שאף דם היוצא לאחר מותו חייב בקבורה רק שאינו חמור כמו דם שהנפש יוצאה בו.

20. נטעי גבריאל הלכות אבלות חלק א פרק מח סעיף ב. ואולי שחוששים שמא מעורב בהם דם שהנפש יוצאה בו.

21. אין צורך ברשות הצבא על מנת לקבור אפוד או מדים מכיוון שהצבא נותן סמכות בלעדית לרבנות הצבאית לנהוג על פי ההלכה בכל הנוגע לקבורה וכאשר על פי ההלכה קיימת חובת קבורה הרי זה נעשה ברשות הצבא ובהסכמת הצבא (מפי הרב חנניה שפרן). אמנם כאשר מדובר על חפצים סודיים יש להוועץ ברע"ן ז"ק על מנת לבחון את האפשרות להביאם לקבורה.

22. שו"ת שבט הלוי חלק ה סימן קעט. נחלקו בדבר הגרש"ז אויערבאך והציץ אליעזר הובאו דבריהם בנשמת אברהם סימן שסג.

ד. חבל שעליו נתלה

כאשר מדובר בתליה, האם יש חובה לקבור גם את החבל שעליו נתלה הנפטר?

נאמר במסכת סנהדרין על הרוגי בית דין²³:

"אחד אבן שנסקל בה ואחד עץ שנתלה עליו ואחד סייף שנהרג בו ואחד סודר שנחנק בו כולן נקברים עמו".

במקום אחר הגמרא²⁴ דורשת מהפסוק "כי קבור תקברנו"²⁵ שאף העץ שעליו נתלה התלוי חייב בקבורה. ובאר רש"י²⁶ את הלימוד:

"מריבוייא דקבור תקברנו יתירא משמע ליה דאף עץ בעי קבורה".

הרמב"ם²⁷ כתב שהטעם הוא כדי שלא יזכרו במת לרעה על ידי העץ:

"אין תולין על אילן המחובר לקרקע אלא על התלוש כדי שלא יהא מחוסר קציצה, שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו שלא יהא לו זכרון רע ויאמרו זה העץ שנתלה עליו פלוני, וכן האבן שנסקל בה והסייף שנהרג בו הנהרג והסודרין שחונקין בהן הכל נקברין".

באופן דומה ביאר היד רמ"ה²⁸:

"מסתברא לי דטעמא דמילתא שלא יאמרו זהו עץ שנתלה בו איש פלוני ואבן שנסקל בה וסייף שנהרג בו וסודר שנחנק בו כדאמרינן²⁹ טעמא גבי בהמה הנרבעת והרובעת".

בספר חסידים³⁰ נאמר במפורש שמדובר גם על הרוגי זמננו:

"סכין אחד מצאו בקבר של הרוגים שנהרגו על קידוש השם לאחר שנים רבות שחפרו קבר, ומצאו הסכין ורצו לקחת אותו, אמר החכם במקום שנמצא שם תשימו אותו ואל יעשו בו מלאכה ואל יהנה בו".

23. מה, ב.

24. שם מו, ב.

25. דברים כא, כג.

26. שם ד"ה פירש.

27. סנהדרין טו, ט. עיין בקול מבשר (חלק א סימן נח), שאין זו מחלוקת וגם הרמב"ם והי"ד רמה מסכימים שזהו לימוד מפסוק אלא שביארו את הטעם שנלמד.

28. שם.

29. סנהדרין נד, א.

30. אלף קיג.

השאלת יעב"ץ³¹ נשאל על סכין שחיטה שעשויה מסייף שנהרג בו אדם, וכותב שהסייף אסור בהנאה וחייב בקבורה, ומשום כך הוא חושש שאסור לאכול את הבשר שנשחט בסכין שכזו.

בשו"ת קול מבשר³² נשאל:

"על דבר השאלה של וועדת הר ציון, בעניין מה שהביאו העולים חבל עב שהסירו מעל אחד העצים בעיר אחת שבמדינת פולין שנתלו עליו מאחינו בית ישראל הי"ד, ומנהלי הוועדה הנ"ל הנהיגו שבזמן שמתאספים ביום עשרה בטבת בבהכ"נ של הר ציון להתפלל ולהזכיר נשמות ההרוגים הקדושים הי"ד, אז יתאזר החזן בחבל זה, ועכשיו הם שואלים אם אין חשש איסור בזה".

הקול מבשר כותב, שהיה ניתן לומר ברמב"ם שהצורך לקבור את החפץ ההורג הוא דווקא בהרוגי בי"ד, כדי שלא יזכרו את האיש לרעה שמת בגלל חטאו. אך מסקנתו, שכיוון שזהו לימוד מפסוק, אין לנו לעשות חילוקים מסברה, אלא בין שמיתה זו הייתה כדין ובין שאינה כדין, הכלי נאסר וחייב בקבורה:

"החבל העב שנתלו עליו יש לו דין סודר שנחנק בו, וצריך קבורה והוא אסור בהנאה. ואם כן אסור להשתמש בו שיחגור אותו החזן על מלבושיו, והוא איסור דאורייתא דיליף ליה מקרא כנ"ל".

מכל המקורות הנ"ל עולה בבירור, שכלי שגרם למותו של אדם בין שמיתה זו הייתה כדין, כמו הרוגי בית דין, ובין אם מיתה זו הייתה שלא כדין, חייב קבורה. לכן, במקרה של תליה יש להביא לקבורה את החבל.

דין זה אינו מפורסם כל כך. היה לי מעשה, שהגעתי עם עוד אנשים המנוסים בכך, לטפל בגופה של אדם שהתאבד בתליה. יחד עם הצוות, טיפלנו בגופה עצמה, והצוות לא העלה בדעתו שצריך לאסוף גם את חבל התליה בכדי לקברו. לכן, חובה לידע את הגורמים העוסקים בדבר, שאף החפץ שגרם למיתה אדם, חייב בקבורה.

ה. אופן קבורת חפץ שהרג

לעניין צורת הקבורה של כלי שגרם למותו של אדם, נאמר בגמרא³³:

"נקברין עמו, והתניא: אין נקברין עמו? אמר רב פפא: מאי עמו, עמו בתפיסתו".

31. חלק ב סימן קנח.

32. חלק א סימן קנח.

33. סנהדרין מה, ב.

וכן פסק הרמב"ם³⁴:

"האבן שנסקל בה והסייף שנהרג בו הנהרג והסודרין שחונקין בהן הכל נקברין בתפישת הנהרג אבל לא בקבר עצמו".

מבאר רש"י את כוונת הביטוי 'בתפישתו':

"בתפישתו - בתוך ארבע אמות, אבל לא נקברו עמו ממש".

לאור האמור, כאשר אנשי הרבנות הצבאית או זק"א מגיעים לאירוע חלל, עליהם לא רק לאסוף את כל חלקי המת, אלא עליהם גם לשים לב האם יש בזירה חפץ שהוא שגרם למוות. ועליהם לעשות הפרדה, לשים בנפרד את איברי המת, בגדיו שיש עליהם דם, וכל מה שאמור להיקבר בקבר, ובנפרד לקחת את החפץ שצריך לקבור אותו בתפוסת הקבר.

ו. סיכום הלכה למעשה

א. צריך להתאמץ ולהביא כל ממצא שנמצא בזירה לקבורה, אולם בשעות הדחק, ניתן לסמוך על כך שממצאים שאין עליהם רביעית דם או רקמות בגודל כזית ניתן שלא לקבור.

ב. יש לאסוף אף טיפות דם המצויות בזירה, במידה ומדובר על טיפות דם שקשה מאד לאסוף אותם בתנאי השטח יש לאסוף טיפות דם אלו עד מקום שיד העוסקים בכך מגעת.

ג. משתדלים שכל הממצאים הספוגים בדם יובאו לקבורה יחד עם המת בקברו, וכן כאשר יש סמרטוטים ספוגים בדם, קוברים אותם עם המת. אולם, אם המת כבר נקבר, אין פותחים את הקבר עצמו, אלא מניחים מעל הפלטות של הקבר ומכסים בעפר.

ד. חפץ שהרג את הנפש חייב בקבורה, ואין קוברים אותו בקבר עצמו אלא בתפוסת הקבר.

34. סנהדרין טו, ט.